

Naar een effectieve aanpak van geweld in gezinnen

Handreiking programmatische aanpak van de preventie van intergenerationeel geweld

Inleiding

Geweld binnen het gezin, zowel partner- als kindermishandeling, is anno 2016 nog steeds een ernstig en veelvoorkomend probleem. Geweld binnen gezinnen kan van generatie op generatie worden overgedragen. Hoe kan dit worden voorkomen? Welke preventiepraktijken zijn veelbelovend in het terugdringen van geweld binnen gezinnen? En wat kunnen beleidsmakers, professionals en inkopers van preventieprogramma's leren van praktijken in binnen- en buitenland?

Om bovenstaande vragen te beantwoorden verrichten het Verwey-Jonker Instituut en Atria in opdracht van het Ministerie van OCW tussen oktober 2013 en december 2015 een verkennend onderzoek naar veelbelovende preventiepraktijken gericht op het doorbreken van de intergenerationele overdracht van geweld in gezinnen in Nederland en Europa.

Deze handreiking biedt informatie en inspiratie om aan de slag te gaan met adequaat programmatisch beleid en de bevindingen uit dit onderzoek toe te passen in beleid, hulpverlenings- en onderwijspraktijk. Het uiteindelijke doel is: het doorbreken van de intergenerationele overdracht van geweld in gezinnen.

Onderzoek

Het Verwey-Jonker Instituut en Atria onderzochten een zestal veelbelovende projecten in Nederland, aangevuld met interventies uit Zweden, Groot-Brittannië, Griekenland en Spanje (zie bijlage 1). De veelbelovende preventiepraktijken die de organisaties identificeerden hadden als doel preventie van geweld in relaties en in het gezin met aandacht voor de maatschappelijke achtergronden van geweld, zoals de ongelijke verdeling van arbeid en zorg tussen mannen en vrouwen. Onderzocht is op welke beschermende en risicofactoren de interventies betrekking hebben, en wat de werkzame elementen van deze projecten zijn. De resultaten van het onderzoek leverden inzichten op voor het opzetten van een programmatische aanpak waarbinnen verschillende interventies samen een groot deel van de te bereiken groepen kunnen bedienen.

Het onderzoeksrapport *Preventie van intergenerationeel geweld Nederland en EU* en een samenvatting daarvan staan op de website www.preventieintergenerationeelgeweld.nl.

Handreiking

In deze handreiking presenteren we de belangrijkste conclusies van het onderzoek. Ook beschrijven we de werkzame elementen die kunnen bijdragen aan de effectiviteit van preventieprogramma's. In de bijlage volgt een kort overzicht met beschrijving van de preventieprojecten die zijn onderzocht.

De nadruk ligt op het inzetten van preventieprojecten op verschillende preventieniveaus: primaire (voorkomen in het algemeen), secundaire (activiteiten gericht op risicogroepen) en tertiaire preventie (voorkomen van herhaling). Om effectief te kunnen zijn, dient het project of de interventie

beschermende factoren te vergroten en risicofactoren te verminderen. Deze beschermende en risicofactoren kunnen verschillend zijn voor vrouwen en mannen, meisjes en jongens. Daarnaast hangt de effectiviteit van preventieprojecten af van de aanwezigheid van verschillende werkzame elementen, zoals onderbouwing en kwaliteit van uitvoering, relevantie voor betrokkenen en variatie in methoden, duurzaamheid en de relatie tussen de professional en cliënt. Ook de werkzame factoren kunnen verschillend uitwerken naar sekse of gender. Het is daarom van belang aandacht te besteden aan deze verschillen.

De handreiking is in een viertal werksessies door het land (Ede, Groningen, Helmond, Amsterdam) bediscussieerd met lokale beleidsmakers, professionals en inkopers van zorg en interventieprogramma's. In de werksessie stond de vraag centraal: wat is nodig voor een adequaat programmatisch lokaal beleid, en wat ontbreekt in het huidige beleid? De beleidsaanbevelingen die in deze werksessies naar boven kwamen zijn verwerkt in deze handreiking.

Achtergrond

Maatschappelijk gezien groeit het inzicht dat kindermishandeling, verwaarlozing van kinderen en partnergeweld vaker voorkomt dan we denken en ook ernstiger is dan we vermoeden. Ook kan geweld van generatie op generatie worden overgedragen. Vrouwen en kinderen zijn relatief het meest kwetsbaar. Geweld in relaties hangt onder meer samen met machtsongelijkheid tussen mannen en vrouwen, waaronder een verschil in economische macht en verschil in zorgverantwoordelijkheid tussen mannen en vrouwen. Eigen kracht van vrouwen, hun arbeidsparticipatie en een meer gelijke verdeling van zorgarbeid binnenshuis tussen vrouwen en mannen kunnen van groot belang zijn als beschermende factoren voor partnergeweld. Ook blijken ondersteuning van ouders bij de opvoeding van kinderen en het verwerken van geweldservaringen door kinderen belangrijk in de preventie van partnergeweld en kindermishandeling.

Preventie van (overdracht van) geweld van ouders naar kinderen is van belang vanuit het oogpunt van mensenrechten, volksgezondheid en emancipatie. Vanuit emancipatieperspectief wordt geweld als zowel de oorzaak, als het gevolg van ongelijkheid beschouwd. Hoe valt die intergenerationele overdracht te doorbreken? Hoe kan duurzame preventie worden gerealiseerd?

Beleidsmatig gezien is de aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling complex. Door de decentralisering, het WMO debat en vragen over de inrichting van het participatiebeleid, dringen zich diverse vragen op over de afstemming van verantwoordelijkheden en taken. Met de transitie van de jeugdzorg naar het gemeentelijke niveau in 2015 is de aanpak van kindermishandeling een gemeentelijke verantwoordelijkheid geworden. Sommige gemeenten zetten in op versterking van de regie op samenwerking tussen Veilig Thuis en de wijkteams. Er liggen tal van nieuwe uitdagingen om te komen tot een daadwerkelijk samenhangende aanpak. Vanuit de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) is men bezig om daarin ondersteuning te bieden. In de dagelijkse praktijk krijgen hulpverleners, inkopers van interventies op dit terrein, politie en justitie alsook beleidsmakers in toenemende mate met deze problematiek te maken. Een belangrijke vraag is welke interventies wanneer in te zetten om daarmee huiselijk geweld en kindermishandeling te voorkomen?

Belangrijkste conclusies

- 1. Wil je de intergenerationele overdracht doorbreken, dan is een programmatische aanpak nodig. Een programmatische aanpak betekent dat er gekeken wordt naar het gehele terrein van preventie. Daarin onderscheiden we drie dimensies:
  - A. Preventie is gericht op het versterken van beschermende factoren en reductie van risicofactoren die ten grondslag liggen aan het ontstaan en voortbestaan van geweld in gezinnen.**
  - B. Preventiebeleid en aanpak richt zich op alle betrokkenen bij geweld in gezinnen.**
  - C. Primaire preventie verdient meer aandacht.****
- 2. Zorg ervoor dat de interventies binnen programmatisch preventiebeleid zijn gebaseerd op werkzame elementen waarvan uit onderzoek bekend is dat ze ertoe doen.**
- 3. Zorg ervoor dat de interventies binnen een programmatisch preventiebeleid gendersensitief zijn.**

Beschermende en risicofactoren ten aanzien van het voorkomen en doorbreken van huiselijk geweld vanuit het perspectief van gezinnen.

Uitwerking belangrijkste conclusies

In dit hoofdstuk werken we de conclusies nader uit, waarbij we per (deel)conclusie tot aanbevelingen komen. Deze aanbevelingen zijn gevoed door de discussies tijdens de werksessies in Ede, Groningen, Helmond en Amsterdam.

1. Wil je de intergenerationele overdracht van geweld in gezinnen doorbreken, dan is een programmatische aanpak nodig. Een programmatische aanpak betekent dat er gekeken wordt naar het gehele terrein van preventie. Daarin onderscheiden we drie dimensies: A. beschermende en risicofactoren, B. alle betrokkenen van het gezin en C. primaire preventie.

A. Preventie is gericht op het versterken van beschermende factoren en reductie van risicofactoren die ten grondslag liggen aan het ontstaan en voortbestaan van geweld in gezinnen.

In het onderzoek is een model ontwikkeld waarin de mogelijke beschermende en risicofactoren staan waarvan wetenschappelijk is aangetoond dat zij een rol spelen in het voorkomen en doorbreken van partnergeweld en kindermishandeling voor de verschillende niveaus: individueel, micro (gezin) en meso (samenleving). Dit model kan gebruikt worden om te analyseren op welke beschermende en risicofactoren het preventiebeleid en de interventies die ingezet worden, gericht is. Dit model maakt duidelijk welke lacunes er zijn in het aanbod en biedt handvatten om per gemeente te bepalen welke factoren meer aandacht verdienen in preventiebeleid.

Maatschappelijke beschermende en risicofactoren vormen een belangrijk aandachtspunt als het gaat om preventiebeleid. Van groot belang is dat op alle niveaus aandacht is voor mogelijke genderverschillen in weerbaarheid en (machts-)positie (verschillen tussen vrouwen, mannen, en kinderen). Het is belangrijk een goed beeld te krijgen van de aard van het geweldsprobleem; de verwevenheid van geweld met (on)macht en drang tot controle en hoe die op hun beurt kunnen samenhangen met omgangspatronen tussen de partners. Ook is het essentieel aandacht te besteden aan de invloed van stereotype rolpatronen en opvattingen over het gebruik van geweld en controle tegenover de partner en/of de kinderen. Het is noodzakelijk om dit vanuit het perspectief van alle betrokkenen te doen: moeder, vader, zonen en dochters.

Beleidsaanbeveling:

- *Gemeenten of regio's baseren hun regiovisie en daaraan gekoppelde inkoopbeleid op de analyse welke beschermende en risicofactoren geadresseerd worden door de bestaande - en nog in te kopen – interventies ter preventie van geweld in gezinnen. Onderzocht wordt welke risico of beschermende factoren een grotere rol spelen in de gemeenten, of wijken binnen gemeenten (bijvoorbeeld hoge werkloosheid, armoede of gezondheidsproblemen) waarop een aanpak ontwikkeld kan worden. Een relatief*

hoog aantal meldingen uit een bepaalde wijk die bij Veilig Thuis binnenkomen geeft een aanwijzing voor het ontwikkelen van een gebiedsgerichte aanpak op maat.

- *Een belangrijke beschermende factor is het vroegtijdig en snel bieden van hulp om te voorkomen dat een geweldspatroon ontstaat of het patroon zich verdiept en escaleert. Een zichtbaar en laagdrempelig hulpaanbod, met een sociale kaart van de regio is een basisvoorwaarde om tijdig te kunnen interveniëren of adequaat door te verwijzen en daarmee herhaling van geweld te voorkomen. Per regio zorgen gemeenten en veldorganisaties gezamenlijk voor de visie en het overzicht van bestaand hulpaanbod en preventieprojecten en gewenst interventies. Een van de gemeenten heeft hierbij de regie.*
- *Een belangrijke beschermende factor is het doorbreken van het taboe om te spreken over geweld in gezinnen. Professionals in het onderwijs, gezondheidszorg (huisartsen), kinderopvang, maatschappelijk werk, buurtteams et cetera, zijn in navolging van de meldcode verplicht hun zorgen te delen met cliënten. In de praktijk zijn professionals hier lang niet altijd voldoende in geschoold. Zowel in het leren signaleren als het bespreken van onveiligheid in het gezin verdienen professionals ondersteuning en training. Het is ook van belang om gesprekvaardigheden en signalering van geweld in gezinnen als competentie toe te voegen aan het curriculum.*

B. Preventiebeleid en aanpak richt zich op alle betrokkenen bij geweld in gezinnen.

Ontwikkel een aanpak waarin zowel moeders, vaders, als jongens en meisjes worden betrokken. Uit eerder onderzoek blijkt dat om het intergenerationeel geweld te doorbreken het belangrijk is om kinderen in de aanpak te betrekken. De gevolgen van geweld tussen ouders zijn groot voor kinderen; zij kunnen (levenslang) negatieve gevolgen ondervinden. Moeders en vaders zijn zich niet altijd even bewust van deze gevolgen. Het is belangrijk dat er door professionals met kinderen wordt gepraat over wat het geweld met hen doet en welke invloed het heeft op hun relatie met de ouders. Maar ook moeders (en vaders) kunnen leren hoe zij hierover met hun kinderen praten. Bij mishandelde vrouwen staat overleven centraal; zij zijn vaak niet meer in staat hun kinderen hierin te steunen en te leiden. Er is vaak ook geen ruimte voor reflectie op de opvoeding. Deze moeders hebben ondersteuning nodig om te kunnen reflecteren op hun handelen.

Ook is het noodzakelijk om vaders te betrekken bij preventieprogramma's voor gezinnen. Aankomende en jonge vaders zijn ontvankelijk voor ondersteuning in de opvoeding als zij direct worden aangesproken tijdens de zwangerschap van hun partner, bijvoorbeeld door de jeugdarts. Maar ook het bedrijfsleven kan een rol spelen door op het werk vormen van opvoedingsondersteuning aan vaders aan te bieden, of het in de sportschool aanbieden van speciale programma's. Ook blijken er goede ervaringen te zijn met programma's gericht op bewustwording van jongens over de beperkingen die mannelijkheidsnormen hen oplegt.

Beleidsaanbeveling

- *De complexiteit van gezinnen waar geweld speelt vraagt om verschillende interventies voor de betrokken gezinsleden. Een preventie-aanpak bestaande uit verschillende interventies gericht op zowel kinderen, moeders als vaders, heeft meer*

effect. Om de cirkel van geweld te doorbreken is het belangrijk aandacht te hebben voor hoe de verdeling van macht en controle in gezinnen, vooral tussen vader en moeder en de rol van zonen en dochters, van invloed is op het voortbestaan van het geweld.

- *Plan van aanpak bestaat uit een gendersensitief veiligheidsplan en een gericht hulpaanbod voor kinderen, moeders en vaders dat aansluit bij de gelaagdheid van de problematiek en (individuele) behoeften van de gezinsleden. Het hulpaanbod wordt zorgvuldig gepland in tijd, zodat de gezinnen langdurig de juiste steun en hulp ontvangen om herhaling van geweld te voorkomen.*
- *Een preventieaanpak richt zich niet alleen op het kerngezin, maar ook op het sociale netwerk, zoals grootouders en andere familieleden.*

C. Primaire preventie verdient meer aandacht.

Geweld in een relatie of mishandeling van kinderen is veelal een geleidelijk proces waaraan verschillende risicofactoren ten grondslag liggen. Als we accepteren dat er verschillende wegen zijn naar het ontstaan en voortbestaan van partnergeweld en kindermishandeling, dan betekent dit dat er verschillende momenten zijn waarop preventie kan plaatsvinden. Het voorkomen van partnergeweld en kindermishandeling vraagt namelijk om ander beleid (gericht op het voorkomen van geweld in de volgende generatie) dan om geweld in de gezinnen te stoppen (gericht op het voorkomen van herhaling van geweld).

Effectieve preventie dient daarom gericht te zijn op de verschillende niveaus: primair, secundair en tertiair. De meeste interventies richten zich op secundaire of tertiaire preventie (preventie van herhaling van geweld, in het bijzonder preventie van herhaling bij specifieke risicogroepen). Primaire en secundaire preventie gericht op het voorkomen van geweld onder bredere groepen in de samenleving, in het bijzonder jongeren, verdient meer aandacht (voorlichtings- en trainingsprogramma's voor jongeren). Juist op het niveau van preventie waar aandacht is voor risicogroepen is vanuit preventieoogpunt winst te behalen. Geweld kan worden voorkomen doordat jongeren en (jong)volwassenen versterkt worden in hun mogelijkheden tot het aangaan van gezonde relaties. Bovendien worden op die manier jongeren en volwassenen bereikt die ervaring hebben (gehad) met geweld in huiselijke kring, maar hier niet mee naar buiten durven te komen.

Onder primaire preventie kunnen twee verschillende vormen worden onderscheiden, namelijk universeel en selectief. *Universele preventie* is algemeen, terwijl *selectieve preventie* is gericht op doelgroepen waarvan men verwacht dat daar vaker partnergeweld en kindermishandeling voorkomt (algemene risicogroepen). Een vorm van preventie op het snijvlak primaire/secundaire preventie is *geïndiceerde preventie*. Dat wil zeggen dat naar aanleiding van *individuele* signalen van risico's op geweld in de relatie of het gezin aandacht nodig is voor deze risicofactoren, om te voorkomen dat er een (diepgaand) geweldspatroon ontstaat.

Beleidsaanbevelingen

- *Gemeenten ontwikkelen een gedifferentieerd preventiebeleid dat gericht is op universele, selectieve en geïndiceerde preventie. **Universele preventie** is gericht op alle ouders, andere opvoeders, kinderen en omstanders. De activiteiten kunnen gericht zijn op de algemene bevolking, zoals publiekscampagnes van de (lokale) overheid. Beleid ter bevordering van emancipatie en zelfbeschikking of het geven van voorlichting aan (toekomstige) ouders vallen ook onder universele preventie. Interventievoorbeelden van **selectieve preventie** zijn bijvoorbeeld programma's gericht op vrouwen met een laag inkomen of weerbaarheidsprogramma's voor scholen waar veel kwetsbare jongeren zitten of preventieprogramma's gericht op wijken met bepaalde risicofactoren. In geval van **geïndiceerde preventie** kunnen interventies worden ingezet die zich richten op de beschermende en risicofactoren die een rol spelen bij bepaalde gezinnen.*

- *Er worden landelijke richtlijnen voor een programmatische aanpak opgesteld (door de VNG), waarin aandacht is voor:*
  - Normstelling naar de samenleving dat geweld in gezinnen altijd onacceptabel is (analoog aan de normstelling ten aanzien van roken en alcohol in het verkeer).
  - De samenhang tussen de verschillende niveaus van preventie (universele, selectieve en geïndiceerde preventie én zorgen dat geweld stopt)
  - Afstemming tussen de verschillende preventie projecten (dekt het alle beschermende en risicofactoren)
  - Doorontwikkeling van effectieve of veelbelovende preventieprojecten (niet telkens het wiel opnieuw uitvinden, zie conclusie 2)

- *In alle opleidingen in het sociaal domein is het thema geweld en veiligheid in gezinnen onderdeel van het curriculum. In de nascholing is het een verplicht onderdeel.*

2. Zorg ervoor dat de interventies binnen programmatisch preventiebeleid zijn gebaseerd op werkzame elementen waarvan uit onderzoek bekend is dat ze ertoe doen.

De interventies binnen preventiebeleid dienen gebaseerd te zijn op werkzame elementen waarvan uit onderzoek bekend is dat ze een preventief effect hebben (*evidence based*). Scholing en bijscholing van professionals zijn daartoe van belang. Een deel van de bestudeerde interventies heeft beperkte systematische theoretische en empirische onderbouwing. Enerzijds is meer wetenschappelijk onderzoek nodig ter ontwikkeling van interventies. Anderzijds is het vanuit de praktijk (door)ontwikkelen van veelbelovende interventies, ook vanuit het oogpunt van gendersensitiviteit, een belangrijke vorm van professionalisering die ook kan bijdragen aan verbetering van de effectiviteit.

Op basis van dit onderzoek naar preventie destilleerden we de volgende wetenschappelijk vastgestelde werkzame elementen die bijdragen aan de effectiviteit van preventieprogramma's, met als doel het doorbreken van de intergenerationele overdracht van geweld.

Onderbouwing, planmatigheid en programma-integriteit

Systematische, methodische onderbouwing en evaluatie- en effectonderzoek blijkt vaak randvoorwaardelijk voor een continue verbetering van preventieprogramma's. In de bestudeerde projecten ontbreekt het bij veel van de onderzochte interventies nog hieraan.

Kwaliteit van uitvoering en link met hulpverlening

Professionele training, begeleiding en monitoring van de uitvoerders van het programma is van groot belang omdat dit mede bepaalt of een programma wel of niet aanslaat bij de doelgroep. Daarnaast dient veel aandacht te worden besteed aan de afbakening van taken van vrijwilligers en professionals en aan een structurele uitwisseling en samenwerking tussen het informele en formele netwerk (zie ook 'sociale steun').

Relevantie voor betrokkenen

In het algemeen geldt dat een interventie pas succes heeft als de betrokkenen deze als relevant voor zichzelf ervaren en zich met de doelen en aanpak kunnen verenigen, vooral bij taboeonderwerpen als geweld in intieme relaties en kindermishandeling. Het is voor professionals belangrijk op maat te werken waarbij men naast gender rekening houdt met o.a. de leeftijd, sociale status, etniciteit en behoefte van de doelgroep.

Interactief te werk gaan

In dit verband is ook de factor interactiviteit van de werkwijze en samenwerking met betrokkenen relevant. Het bepalen van doelen en/of middelen in samenspraak met de betrokkenen en samenwerking bij ontwikkeling en uitvoering werken beter dan een top down aanpak.

Variatie in methoden

Binnen een programma is het belangrijk om te variëren in methoden die goed gerelateerd zijn aan de doelen en doelgroep van de interventies. Men zou bijvoorbeeld individuele contacten met de deelnemer kunnen combineren met groepsactiviteiten en/of activiteiten gericht op bewustwording in de community, kennisoverdracht en aanleren van vaardigheden via interactieve activiteiten, of theater met discussie na afloop en workshops.

Positieve invalshoek

Het uitdragen van positieve boodschappen in plaats van een probleemoriëntatie is van belang bij preventie van geweld in gezinnen. Het stimuleren van de eigen kracht van gezinsleden, vooral vrouwen, is een veel voorkomend doel. Een aantal projecten beoogt geweldloze vormen van gedrag te stimuleren, en sommigen richten zich (eveneens) op de positieve rol van mannen als opvoeders. Een positieve benadering kan ook inhouden dat een wijzende vinger of beschuldigende benadering van de pleger wordt vermeden.

Sociale steun

Het versterken van (in)formele netwerken rondom individuen of gezinnen is een doel dat veelvuldig voorkomt in de interventies. Sociale steun kan geen vervanging van professionele hulp zijn, maar is een onmisbare element op de weg naar herstel van de veerkracht en weerbaarheid van betrokkenen. Daarbij dient wel te worden gewaakt voor contra-indicaties voor het betrekken van personen uit de omgeving. In sommige gevallen kunnen die juist betrokken zijn bij het voortduren van het probleem.

Bij de omschreven interventies worden uiteenlopende methoden toegepast, zoals individueel steuncontact door een vrijwilliger of professional, lotgenotencontact, organisatie van groepsbijeenkomsten in de wijk en verbinding met andere vormen van steun en hulp.

Professionals: matching en sensitiviteit/onbevooroordeeldheid

De effectiviteit van een programma hangt grotendeels af van de kwaliteiten van professionals en van hun relatie met cliënten. Het is belangrijkste dat aangesloten wordt bij de achtergrond en behoeften van mensen, en bij hun waarden en normen. In dit verband zijn kwaliteiten van professionals als empathie, respect en onbevooroordeeldheid en het creëren van een veilige omgeving minstens zo belangrijk.

Commitment en duurzaamheid

De betrokkenheid van uitvoerenden bij de besproken interventies is vaak hoog. Voor beleidspartijen en financiers ligt dat soms anders. De gangbare praktijk is dat interventies op projectbasis plaatsvinden en afhankelijk zijn van tijdelijke financiering. Structurele financiering en inbedding in regulier beleid is van groot belang voor continuïteit. Daartoe is ook investering in draagvlak bij lokale overheden vanuit projecten geboden.

Beleidsaanbeveling

- *Besteed aandacht aan het doorontwikkelen van bestaande interventies om te voldoen aan de criteria voor werkzame interventies. Gemeenten bieden de garantie voor financiële duurzaamheid van nieuwe projecten als gebleken is dat deze effectief zijn. Dat wil zeggen dat de interventies (gedurende een aantal jaren) de kans krijgen om onderdeel te worden van de geïntegreerde aanpak. Om te voorkomen dat elke gemeente weer opnieuw het wiel uitvindt, wordt voortgebouwd op de bestaande kennis van preventieprojecten in andere gemeenten of regio's, en wordt gebruik gemaakt van de professionaliteit die er is in projecten.*
- *Zorg dat de interventies laagdrempelig en bereikbaar zijn voor de relevante doelgroep. Bijvoorbeeld door een cursus of training in de avonden of het weekend aan te bieden, op een sportschool of in bedrijven, of door kinderopvang beschikbaar te stellen.*
- *Ervaringsdeskundigheid is een werkzaam element dat ontbreekt in het rapport. Ervaringsdeskundigen kunnen vaak makkelijker verbinding leggen met volwassenen en kinderen; mensen hebben eerder het gevoel van herkenning dan wanneer een specialist met een theorie komt. Ook bij de ontwikkeling van preventieprojecten is hun rol van belang.*
- *Zorg voor scholing van uitvoerende professionals en vrijwilligers in de theoretische onderbouwing van het programma en een gendersensitieve aanpak van partnergeweld en kindermishandeling (zie conclusie 3).*

3. Zorg ervoor dat de interventies binnen een programmatisch preventiebeleid gendersensitief zijn.

Er zijn drie redenen waarom gendersensitiviteit essentieel is bij de aanpak van het doorbreken van intergenerationele patronen van geweld: het is nuttig, nieuw en noodzakelijk.

Het is *nuttig* omdat het perspectief van gendersensitiviteit de man-vrouwrollen in een context plaats. Gendersensitiviteit wil zeggen dat er oog is voor de invloed van maatschappelijke patronen en normen en waarden over wat vrouwen en mannen zouden moeten doen of zouden moeten zijn; het gaat over verwachtingen rondom vrouwelijkheid en mannelijkheid. Het betekent dat mannen en vrouwen meer zijn dan lichamen die enkel zouden worden aangestuurd door biologische en/of neurologische en/of genetische factoren, zoals bij sekse. Gendersensitiviteit gaat over het plaatsen van alle gezinsleden in hun context en oog hebben voor hoe maatschappelijke structuren doorwerken in het gebruik en ondergaan van geweld. Dit betekent bijvoorbeeld oog voor maatschappelijke ontwikkelingen die vrouwen vaker op achterstand zetten of economisch kwetsbaar maken (denk aan inkomensongelijkheid/loonkloof, gebrek aan economische zelfstandigheid).

Het genderperspectief is ook *nieuw* omdat het nieuwe informatie geeft over relevante invloeden op het gedrag. Het verbreedt en verdiept de blik, omdat andere factoren in de analyse van het geweld naar voren kunnen komen, bijvoorbeeld in het geval dat beide partners werken, man fulltime, vrouw parttime, en de man vervolgens werkloos wordt. Dit geeft spanningen en conflicten thuis, de man gaat drinken, de vrouw blijft werken en dit wordt opeens aanleiding tot ruzie en ontaardt in geweld tegen de vrouw en het zoontje. Het alcoholprobleem staat in de hulpvraag centraal vanuit de gedachte: als de man stopt met drinken, dan is het probleem van de baan. Vanuit een genderperspectief stel je de volgende vragen: wat betekent werkloosheid voor de man? Wat zijn de gevoelens van de man om als kostwinner te falen? Of het gevoel als vader met gezag om te falen? Vaak staan de typische traditionele mannelijke waarden onder druk, waarvan noch de man, noch de vrouw zich bewust zijn. Een genderblik kan een vernieuwende kijk bieden, en kan ook bijdragen aan effectiviteit doordat het een doorbraak kan betekenen in het problematische gedrag.

Het genderperspectief is ook *noodzakelijk*. Sinds 1 maart 2016 is de Istanbul Conventie (Raad van Europa) in werking getreden in Nederland. De overheid (landelijk maar ook op decentraal niveau) heeft de verplichting huiselijk geweld en geweld tegen vrouwen te voorkomen en te bestrijden waarbij een 'gendersensitieve' aanpak is vereist. Training en deskundigheidsbevordering in gendersensitieve aanpak is daarvan onderdeel. Het verdrag zelf, maar vooral de memorie van toelichting bevat tal van concrete maatregelen en suggesties die genomen kunnen worden en biedt een handreiking hoe het beleid, waaronder het preventie beleid, vorm te geven.

In Nederland zijn nog relatief weinig interventies die op een evenwichtige manier aandacht besteden aan gendergerelateerde ongelijkheden en het belang van emancipatie van vrouwen, mannen en hun kinderen (dochters en zonen). Vaker wordt in interventies ingegaan op een deelaspect, zoals het belang van betaald werk voor de vrouw, zonder expliciete aandacht voor de maatschappelijke invloed of rolpatronen of stereotype opvattingen. Soms krijgt de betrokkenheid bij de opvoeding van vaders wel aandacht, maar blijken ontwikkelaars daarbij tegelijkertijd de uitzonderlijkheid van zorg door vaders uit te dragen (bijvoorbeeld een 'papadag' per week). Ook vermijden professionals soms het benoemen van met sekse/gender samenhangende patronen omdat het weerstand zou oproepen.

Beleidsaanbeveling

- *Kennis en deskundigheid is nodig over verschillen in macht en controle tussen mannen en vrouwen, jongens en meisjes, die geweld in stand kunnen houden en hun doorwerking van stereotype denkbeelden en gendergerelateerde ongelijkheden. In de literatuurstudie van het project FUG zijn deze verschillen beschreven (zie www.preventieintergenerationeelgeweld.nl)*
- *Maak bestaande en nieuwe interventies gendersensitief. Wees bewust dat het bestrijden van de mogelijke oorzaken van geweld vraagt om een andere benadering en aanpak van mannen en vrouwen en jongens en meisjes in het gezin.*
- *Een gendersensitieve aanpak vergt altijd maatwerk.*

Bijlage 1: Preventieprojecten in Nederland en Europa

In deze bijlage gaan we kort in op de projecten die door ons en Europese partners zijn onderzocht. In het onderzoek zijn een zestal veelbelovende projecten in Nederland onderzocht, aangevuld met interventies uit vier EU-landen. (Zie voor meer informatie [het rapport: Preventie van intergenerationeel geweld Nederland en EU, Verkenning van wat werkt](#))

In eerste instantie zijn ruim 140 interventies op het terrein van primaire, secundaire en tertiaire preventie van intergenerationele overdracht van geweld geïnventariseerd. Daarbinnen is vervolgens gezocht naar veelbelovende interventies¹ in Nederland die zich richten op verschillende niveaus die voor preventie van belang zijn: Individu, micro niveau (gezin), en meso niveau (sociale omgeving en leeftijdgenoten). Er voldeden 35 projecten aan deze criteria en hiervan hebben we twee projecten per domein gekozen. Bij de selectie van projecten is in het bijzonder gelet op hun innovatieve karakter, vooral wat betreft de aandacht voor de samenhang tussen geweld en machtsongelijkheid tussen mannen en vrouwen en tussen generaties. Het onderzoek is bedoeld als een verkenning van werkzame elementen in geselecteerde interventies. Het onderzoek is verkennend van aard. De interventies zijn dus niet representatief voor alle preventieve interventies in Nederland.

In aanvulling op de bestudering van de geselecteerde Nederlandse interventies, is een vergelijking gemaakt met praktijken en interventies in andere EU-landen die inspiratie en aanknopingspunten bieden voor de ontwikkeling van praktijken in Nederland (Zweden, Groot Brittannië, Griekenland en voor regelgeving/beleid Spanje).

Hieronder gaan we in op de Nederlandse preventieprojecten op het individuele en micro niveau enerzijds, en meso niveau anderzijds. We geven aan welke beschermende en risicofactoren worden geadresseerd. Daarnaast geven we in het kader aan wat we kunnen leren van de projecten uit het buitenland.

Individueel/Micro niveau

Op **Individueel** en **Micro niveau** zijn er twee Nederlandse projecten onderzocht 'De Nieuwe Toekomst' (tertiaire preventie van partnergeweld) en 'VoorZorg' (secundaire preventie van partnergeweld). Beide projecten voldoen aan de criteria van *goede aanwijzingen voor effectiviteit*. Vernieuwend aan beide projecten is dat de steun concreet gericht is op daadwerkelijk realiseren van sociale en economische zelfstandigheid van vrouwen en ondersteuning in de toeleiding naar de arbeidsmarkt

Bij 'De Nieuwe Toekomst' is het uitgangspunt dat vrouwen vaak in financieel-economisch opzicht kwetsbaar (en afhankelijk van de partner) zijn als gevolg van traditionele patronen in Nederland die de zorg voor kinderen primair bij vrouwen legt. Betaald werk dat voldoende inkomen en maatschappelijke participatie voor vrouwen biedt, blijken in het project cruciale beschermende factoren om vrouwen in staat te stellen zich weerbaarder te kunnen opstellen tegenover een gewelddadige partner. Dit project richt zich op onderstaande risicofactoren:

---

¹ Projecten zijn als veelbelovend gekwalificeerd als er indicaties zijn voor een *effectieve* impact van de interventie op het doorbreken van intergenerationele overdrachtspatronen. Ook is gekeken of er *innovatieve elementen* aanwezig zijn, vooral of de interventie ook *gendersensitief* is.

De Nieuwe Toekomst	
Individueel niveau	Micro niveau
Beschermende factoren	
<ul style="list-style-type: none"> • Eigen kracht/weerbaarheid • Arbeidsparticipatie • Maatschappelijke participatie • Economische zelfstandigheid 	<ul style="list-style-type: none"> • Informele ondersteuning
Risicofactoren	
<ul style="list-style-type: none"> • Eerdere ervaringen met geweld 	<ul style="list-style-type: none"> •

Bij 'VoorZorg' vormt het doorbreken van genderongelijkheid en machtsongelijkheid in de relatie een impliciet uitgangspunt. Innovatief aan het project is de oriëntatie op primaire preventie van kindermishandeling: zwangere vrouwen met verhoogd risico op opvoedingsproblemen en partnergeweld worden langdurig en intensief begeleid door een coach die kan worden getypeerd als een moederfiguur. Doel is de (toekomstige) jonge en veelal laag opgeleide moeders te ondersteunen in de opvoeding en in andere domeinen, zoals financiën en huisvesting. VoorZorg richt zich op onderstaande beschermende en risicofactoren.

VoorZorg	
Individueel niveau	Micro niveau
Beschermende factoren	
<ul style="list-style-type: none"> • De 'eigen kracht/weerbaarheid' • Maatschappelijke en arbeidsparticipatie • Economische zelfstandigheid 	<ul style="list-style-type: none"> • Informele ondersteuning • Counseling en therapeutische hulp • Kennis/vaardigheden opvoeden • Harmonieuze relatie met partner • Sociale norm is respectvol en geweldloos met elkaar omgaan • Veilige hechting
Risicofactoren	
<ul style="list-style-type: none"> • Eerdere ervaringen met (seksueel) geweld • Middelengebruik 	<ul style="list-style-type: none"> • Opgroeien in een gezin met onvoldoende opvoedvaardigheden • Stress in het gezin

Gezin: Inspiratie uit Engeland, Zweden en Spanje

In **Engeland** bestaat het brede programma 'Safer Together' dat zich richt op moeders en hun kinderen met een risico op huiselijk geweld. Doel van het programma is het versterken van de weerbaarheid van het gezin door te focussen op de moeder als centrale speler en het aanleren van vaardigheden om zelf weer in staat te zijn om keuzen te maken, problemen aan te kunnen en een sociaal netwerk op te bouwen. Kinderen worden uitdrukkelijk betrokken. Opvallend aan de aanpak in Engeland is dat een veelheid aan interventies en methodieken wordt ingezet, die op basis van maatwerk aangeboden worden aan de moeders en kinderen. Het gezin krijgt een key-worker aangeboden die het gezin begeleidt en de inzet van de verschillende programmaonderdelen coördineert.

In **Zweden** en **Spanje** wordt de primaire preventie ingezet via bewustwordings- en trainingsprogramma's voor jongens en mannen. De ervaring in Zweden is dat vaders die direct aangesproken worden tijdens de zwangerschap van de moeder later meer deelnemen in de zorg en opvoeding van hun kinderen. In Spanje

heeft men de keuze gemaakt om preventieprogramma's aan te bieden op die plekken waar mannen vaak zijn (de werkplek, sportscholen, etc.).

Meso Niveau

Community

In Nederland zijn er nog weinig interventies die zijn gericht op het activeren van de verantwoordelijkheid en mogelijkheden van de sociale omgeving om in een vroeg stadium in te grijpen ter voorkoming van geweld. In dit onderzoek zijn twee Nederlandse *community based* projecten onder de loep genomen: 'Mannen Kom Op!' en 'Vertrouwenspersonen Huiselijk Geweld Malburgen (VHG)'². De projecten hebben het doel om een bewustwordingsproces binnen de wijk in gang te zetten waarin het geweld binnen het gezin bespreekbaar wordt, normbesef over toepassing van geweld toeneemt en mensen indien nodig toegeleid worden naar verdere hulpverlening. Over de effectiviteit van de aanpak in deze projecten, en de vraag of de bewustwording ook leidt tot afname van geweld, valt op dit moment nog geen conclusie te trekken. Het project 'Mannen kom op!' spitst zich daarbij toe op mannen, als plegers maar ook als slachtoffers van geweld in relaties. De projecten richten zich op onderstaande beschermende en risicofactoren:

Mannen Kom Op	
Individueel niveau	Mesoniveau
Beschermende factoren	
<ul style="list-style-type: none"> • De zorgattitude van mannen en • Opvattingen over rolpatronen van mannen en vrouwen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Het doorbreken van het taboe te spreken over het ervaren geweld en het (tijdig) hulp zoeken • Verandering in normbesef over man- vrouw rollen • Sociale (netwerk)steun.
Risicofactoren	
<ul style="list-style-type: none"> • eerdere ervaringen met geweld • psychische en emotionele problemen • mannelijk zelfbeeld 	<ul style="list-style-type: none"> • het voorkomen van genderdiscriminatie

VHG	
Individueel niveau	Mesoniveau
Beschermende factoren	
-	<ul style="list-style-type: none"> • Het doorbreken van het taboe te spreken over het ervaren geweld en het (tijdig) hulp zoeken • Sociale (netwerk)steun.
Risicofactoren	
<ul style="list-style-type: none"> • eerdere ervaringen met geweld • psychische en emotionele problemen • mannelijk zelfbeeld 	<ul style="list-style-type: none"> • het voorkomen van genderdiscriminatie • opgroeien in achterstandsbuurten

Vernieuwend aan deze projecten is dat vrijwilligers, veelal ervaringsdeskundige, uit de gemeenschap bij gezinsleden betrokken worden in het bespreekbaar maken van het geweld. Ook de specifieke gerichtheid op mannen in het gezin bij Mannen Kom Op!, waarbij ook hun zorgattitude aandacht krijgt, is innovatief en van groot belang omdat het in praktijk zeer moeilijk blijkt om de vaders te

² Het project in Malburgen is bij gebrek aan middelen inmiddels gestopt.

bereiken. Het betrekken van ervaringsdeskundige seksegenoten (bij VHG kan gekozen worden tussen vrouwelijke en mannelijke vrijwilligers) kan de drempel om deel te nemen verlagen.

In beide projecten wordt een *genderneutrale* analyse van de geweldsproblematiek gehanteerd. De vraag wie de pleger of slachtoffer is staat op de achtergrond, en opvattingen over machtsongelijkheid in de relatie worden niet tot inzet van de aanpak gemaakt, noch specifiek benoemd. De projecten richten zich vooral op het doorbreken van het taboe om te praten over geweld in relaties, en op verandering van normbesef over geweld. De sociale of culturele context van ongelijkheden wordt daarin niet nadrukkelijk betrokken.

Community: Inspiratie uit Zweden

De Zweedse organisatie **'Men for Gender Equality'** heeft een aantal projecten ontwikkeld gericht op bewustwording van genderstereotype patronen bij mannen en jongens en de rol van macht en geweld in het bijzonder. De projecten in Zweden richten zich op primaire preventie namelijk *alle* mannen die binnenkort vader worden en *alle* leerlingen in het voortgezet onderwijs. Er is aandacht voor opvattingen en normen over mannelijkheid, de status van mannen, de opvattingen over stereotypen en het doorbreken van deze patronen door middel van scholing en publieke bewustwording. Een vernieuwend element in de aanpak is dat iedereen aangesproken wordt op de eigen rol en verantwoordelijkheid als 'omstander' om geweld te voorkomen.

Jongerenprojecten

Preventieprojecten gericht op jongeren blijken relatief schaars, vooral voor kinderen onder de 12 jaar. De projecten die voor tienerjongeren zijn ontwikkeld zijn doorgaans niet structureel ingebed, maar op incidentele basis gefinancierd en vaak van kortdurende aard. Er zijn drie Nederlandse projecten geselecteerd waarmee inmiddels wat langer ervaring is opgedaan en die zijn gericht op tieners en jongvolwassenen: STUK, Stay in Love en We Can Young. Deze projecten hebben als doel om gezonde relaties tussen jongeren te bevorderen en een positieve boodschap uit te zenden: dat voor geweld, controle en dwang in relaties geen enkele rechtvaardiging bestaat, dat ervaringen daarmee kunnen worden verwerkt en dat slachtoffers weerbaar kunnen worden. De projecten zijn sterk gericht op primaire preventie.

'Stay in love' is een lesprogramma voor jongeren tussen de 12 en 15 jaar over wat een gezonde verkeringsrelatie is. Het is de enige interventie in deze groep die wetenschappelijk is onderbouwd. Het doel is bevordering van kennis en vaardigheden voor een positieve omgang met de partner. De methodiek wordt in de praktijk doorontwikkeld, onder andere over de vraag hoe de groeiende rol van sociale media in het programma een plaats kan krijgen. In dat opzicht is het ook innovatief te noemen. Bij *'Stay in Love'* hebben verschillen tussen jongens en meisjes geen centrale plaats. Gendersverschillen in opvattingen of gedrag vormen geen expliciet aandachtspunten in de interventie. Bij *'Stay in love'* worden de volgende beschermende en risicofactoren geadresseerd:

<i>Stay in Love</i>	
Meso niveau	
Beschermende factoren	
<ul style="list-style-type: none"> • Het versterken van de vaardigheid te communiceren over geweld • Het verwerken van geweldervaringen • Het ontwikkelen van autonomie/weerbaarheid. 	<ul style="list-style-type: none"> • Het doorbreken van het taboe te spreken over geweld in relaties en in het gezin en hulp zoeken • Attitudeverandering ten aanzien van geweld in gezinnen • Verandering in normbesef over man-vrouw rollen • Sociale steun.
Risicofactoren	
-	

Het project 'STUK' is vanuit de praktijk ontwikkeld als theatervoorstelling voor en door jongeren. Het gaat om jongeren die hun eigen ervaringen met geweld in het gezin hebben verwerkt in een toneelstuk dat ze opvoeren op scholen in het voortgezet onderwijs. Op basis van de voorstelling gaan de jongeren de discussie aan met leerlingen. Inmiddels zijn de activiteiten uitgebreid met filmpjes, een stuk-boek, of meedenken over curricula voor aanstaande professionals. Het project is *innovatief* als project dat een creatieve werkvorm kiest en vanuit de ervaringen en vragen van jongeren is ontwikkeld. De *gendersensitiviteit* is bij 'STUK' niet een centraal aandachtspunt. In de discussies met de leerlingen naar aanleiding van de opvoering van de voorstelling kunnen wel bepaalde thema's aan de orde komen, zoals stereotype beelden over mannen en vrouwen, of rolverdeling. Ook wordt soms aandacht besteed aan de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen 'in bepaalde culturen'. Binnen dit programma worden onderstaande beschermende en risicofactoren worden geadresseerd.

<i>Stuk</i>	
Individueel niveau	Meso niveau
Beschermende factoren	
<ul style="list-style-type: none"> • Het versterken van de vaardigheid te communiceren over geweld • Het verwerken van geweldervaringen • Het ontwikkelen van autonomie/weerbaarheid. 	<ul style="list-style-type: none"> • Het doorbeken van het taboe te spreken over geweld in relaties en in het gezin en hulp zoeken • Attitudeverandering ten aanzien van geweld in gezinnen • Verandering in normbesef over man-vrouw rollen • Sociale steun.
Risicofactoren	
<ul style="list-style-type: none"> • Eerdere ervaringen met geweld/seksueel 	-

'WE CAN Young' is een campagne door en voor jongeren gericht op bewustwording en het individueel weerbaar maken van jongeren tegen alle vormen van gendergerelateerd geweld, zowel psychisch, lichamelijk als seksueel. Verandering van traditionele opvattingen over man-vrouwverhoudingen, vooral dominantiepatronen en machtsverschillen daarin, en over geweld in gezinnen staan centraal. 'WE CAN Young' is de enige op jongeren gerichte preventieve interventie die expliciet een verbinding legt tussen geweld dat disproportioneel vaak tegen meisjes en vrouwen wordt gericht en gendergerelateerde ongelijkheden. Eerste indicaties over de effectiviteit in termen van bewustmaking zijn gunstig. Of van blijvende attitudeverandering of afname van geweld sprake is vallen nog geen conclusies te trekken. Dit programma richt zicht op onderstaande beschermende factoren.

<i>We Can Young</i>	
Individueel niveau	Meso niveau
Beschermende factoren	
Risicofactoren	
<ul style="list-style-type: none"> • Mannelijke zelfbeeld 	<ul style="list-style-type: none"> • Traditionele normen en waarden • Genderdiscriminatie

Jongeren: Inspiratie uit Griekenland

In Griekenland bestaat het programma 'GEAR' dat door leraren op scholen wordt uitgevoerd. Dit programma richt zich op de bewustwording en verandering van genderongelijkheid en verschillende rolpatronen tussen jongens en meisjes. Zo kunnen er gezonde relaties ontstaan waardoor geweld in intieme relaties voorkomen kan worden. Ook wordt er aandacht besteed aan hoe jongens en meisjes veilig kunnen handelen als omstander. Van 'GEAR' is aangetoond dat het effectief is in het veranderen van houding en kennis van jongeren. Dit programma wordt momenteel ook succesvol geïmplementeerd in andere Europese landen.